

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

**II NAUČNI SKUP
STREMLJENJA I NOVINE U
SPECIJALNOJ EDUKACIJI I REHABILITACIJI**

Beograd, 28. decembar 2012.



ZBORNİK RADOVA

Godišnja prezentacija rezultata naučno-istraživačkih projekata
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
koje finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Republike Srbije
2011–2014

Beograd 2012.

II naučni skup
Stremljenja i novine u
specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

Beograd, 28. decembar 2012.

ZBORNİK RADOVA

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača:

Prof. dr Jasmina Kovačević

Urednik

Prof. dr Milica Gligorović

ISBN 978-86-6203-036-8

Zbornik radova će biti publikovan
u elektronskom obliku CD

Tiraž:

200

PROJEKAT 179068



EVALUACIJA TRETMANA STEČENIH
POREMEĆAJA GOVORA I JEZIKA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Mile Vuković

PROJEKAT 179025



KREIRANJE PROTOKOLA ZA
PROCENU EDUKATIVNIH POTENCIJALA DECE SA SMETNJAMA
U RAZVOJU KAO KRITERIJUMA ZA IZRADU INDIVIDUALNIH
OBRAZOVNIH PROGRAMA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Jasmina Kovačević

PROJEKAT 179017



SOCIJALNA PARTICIPACIJA
OSOBA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU
Rukovodilac projekta: Prof. dr Nenad Glumbić

PROJEKAT 179055



UTICAJ KOHLEARNE IMPLANTACIJE NA EDUKACIJU
GLUVIH I NAGLUVIH OSOBA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Sanja Đoković

PROJEKAT 179017



SOCIJALNA PARTICIPACIJA
OSOBA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Rukovodilac projekta: Prof. dr Nenad Glumbić

KREATIVNI POTENCIJAL DECE S LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU U ODNOSU NA POL

Mirjana Japundža-Milislavljević¹, Aleksandra Đurić-Zdravković,
Branislav Brojčin

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Domaći i inostrani autori saglasni su da deca s lakom intelektualnom ometenošću (LIO) pokazuju isti stepen ispoljavanja kreativnosti kao i deca tipične populacije ukoliko su adekvatno podsticana. Istraživanje prikazano u ovom radu pretenduje da ispita relacije kreativnog potencijala i pola kod dece s LIO.

Uzorak je činilo 60-oro učenika s LIO, kalendarskog uzrasta od 8 do 16 godina, oba pola, bez neuroloških i kombinovanih smetnji.

Za procenu kreativnosti kod dece s LIO korišćen je nekognitivni Test za kreativno mišljenje koje se meri crtanjem (Test for Creative Thinking Drawing Production – TCT-DP).

Dobijeni rezultati ukazuju na statistički značajnu razliku u korist devojčica pri proceni dva pokazatelja kreativnosti (fleksibilnost i novina).

Ključne reči: *kreativni potencijal, deca s lakom intelektualnom ometenošću*

UVOD

Ukoliko se pozovemo na opsežan korpus istraživanja u kojima se kreativnost sagledava na različite načine uočava se da je to jedan složen pojam koji je teško definisati (Ozimec, 1987; Sternberg, 1996; Holling, Gurđijev, 2004; Kuhn, 2008).

Kreativnost kao deo strukture produktivnog mišljenja je nepristupačna za precizno merenje, ipak mnogi istraživači su u radovima pokušavali da postave osnove ovog „neuhvatljivog“ ljudskog potencijala. Pojedini autori su skloni da ovaj pojam sagledaju kao genetsko svojstvo ljudske prirode koja je data pojedincu kao mogućnost. Njeno ispoljavanje je nešto sasvim drugo (Ozimec, 1987). Psihodinamski pri-

¹ E-mail: mjkkilj@gmail.com

stup kreativnost smatra kao posledicu tenzija između svesne realnosti i nesvesnih nagona. Frojd ovaj pojam objašnjava kao sublimaciju (Arar i Rački, 2003). Ipak, većina istraživača je saglasna da je kreativnost takvo stvaralaštvo kojim se stvara nešto novo, drugačije od dotadašnjeg, koje uključuje rešavanje problema na svoj način, otkrivanje nepoznatog (Strenberg, 1996). „Nešto“ novo može da se ispolji u svakoj sferi ljudske aktivnosti.

Kreativnost se kao univerzalni termin za različite opšte pristupe, procenjuje preko karakteristika osobe, procesa, produkta i karakteristika okoline kako kod odraslih tako i kod dece (Urban, 1995). Osnovna razlika pri sagledavanju dečije kreativnosti u odnosu na kreativnost odraslih je u činjenici da je pri proceni dečije kreativnosti važniji proces stvaranja od krajnjih rezultata stvaralaštva, nasuprot inovativnoj i emergentnoj kreativnosti odraslih. Temelj kreativnog mišljenja ogleda se u divergentnoj primeni znanja i veština s ciljem stvaranja novih produkata. Glavno obeležje odnosi se na mogućnost produkcije novih ideja i rešenja, kao i uočavanje novih obrazaca. Divergentna pitanja pružaju mogućnost davanja neobičnih odgovora, gde se tačnost subjektivno određuje s obzirom na znanje, kreativnost i sposobnost učenika (Koludrović i Reić-Ercegovac, 2003).

Kreativno mišljenje kod dece moguće je sagledati kroz Džordžovu (Georgeovu) matricu koja divergentno kreativno mišljenje posmatra kroz originalnost, fluetntnost, fleksibilnost, elaboraciju, maštu, složenost, perspektivu. Značajna odlika navedene matrice je ta što obuhvata najvažnije postavke kreativnog mišljenja, implementira Gildfordovu (Guildfordovu) teoriju divergentnog mišljenja, i u skladu je s Blumovom (Bloomovom) taksonomijom (Koludrović i Reić-Ercegovac, 2003).

Kod dece s LIO kao i kod dece tipičnog razvoja kreativnost se vrednuje na osnovu originalnosti i neobičnosti produkta koji je svojstven dečijem percipiranju sveta, a ne visoko umetnički kvalitet (Koludrović i Reić – Ercegovac, 2010). Deca s LIO pokazuju isti stepen ispoljavanja kreativnih sposobnosti kao i deca tipične populacije ukoliko su adekvatno podsticana.

Empirijska razmatranja relacija između kreativnosti i polnih razlika ukazuju na veću kreativnost kod pripadnica ženskog u odnosu na pripadnike muškog pola (Freeman, 1995; Maksić i Đurišić-Bojanović, 2004). Značajna povezanost kreativnosti i pola potvrđena je i u

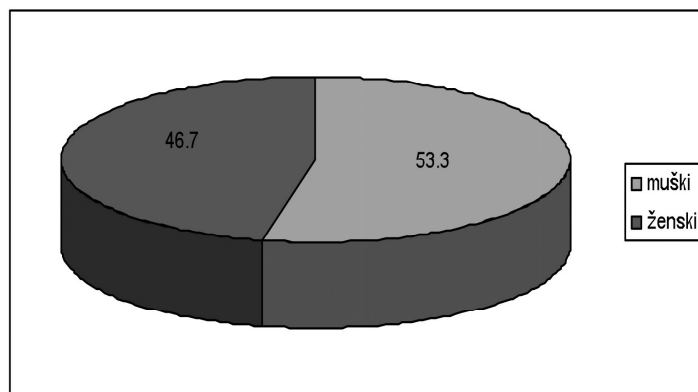
drugim istraživanjima koja su replicirala ove nalaze (Maksić i Tenjović, 2008). Postoje, međutim istraživanja koja ukazuju na veću kreativnost kod pripadnika muškog pola u odnosu na pripadnice ženskog pola (Eysenck, 1997). Uticaj polnih preferencija kod dece s LIO, na ispoljavanje kreativnog mišljenja pomoću crtanja, nije utvrđena (Arbutina, 2011). Rezultatima istraživanja nije se dobio konačan odgovor o uticaju pola na kreativnost, stoga nam se čini smislenim procena pojedinih pokazatelja ispoljavanja kreativnog mišljenja u odnosu na polne razlike.

Za potrebe ovog istraživanja analizirano je kreativno mišljenje pomoću crtanja kod dece s LIO u odnosu na polnu strukturu. Cilj empirijskog istraživanja bio je da se proverí da li postoje razlike u ispoljavanju aspekata kreativnog izražavanja između dečaka i devojčica s LIO.

METOD RADA

Uzorak

Slučajni uzorak, na kome je bazirano istraživanje, obuhvatio je 60-oro učenika s LIO, kalendarskog uzrasta od 8 do 16 godina, oba pola, bez neuroloških i kombinovanih smetnji. Struktura uzorka prema polu prikazana je na Grafikonu 1.



Grafikon 1 – Distribucija uzorka u odnosu na pol

Instrument istraživanja

Za procenu kreativnosti kod dece s LIO primenjen je Test za kreativno mišljenje koje se meri crtanjem (Test for Creative Thinking Drawing Production – TCT-DP) (Urban & Jellen, 1993). Primena testa je jednostavna i ekonomična, a test je nezavistan od kulture. Test ima dve forme (A i B) koje se mogu zadavati zajedno ili posebno. U formi A testa od ispitanika očekuje da završi započeti crtež koji sadrži pet elemenata u velikom kvadratu (polukrug, prav ugao, tačku, krivu liniju, izlomljenu liniju), dok je šesti element (nezavršeni kvadrat) izvan kvadrata. Forma B predstavlja isti zadatak s tom razlikom što je crtež rotiran za 180 stepeni.

Procena kreativnosti u našem istraživanju obavljena je Testom za kreativno mišljenje koje se meri crtanjem (TCT-DP) zbog činjenice da test procenjuje najvažniju odliku kreativnosti – novinu. Crtež je procenjen na osam pokazatelja. Prvi pokazatelj je *nastavljanje* i obuhvata bilo kakvu upotrebu zadatih figuralnih fragmenata. Drugi pokazatelj je *popunjavanje* i odnosi se na dovršavanje ili dopunu figuralnim fragmentima. Treći pokazatelj odnosi se na *crtanje novih elemenata*. Zatim sleti, četvrti pokazatelj koji se odnosi na *povezivanje pomoću linija* i podrazumeva nacrtanu vezu između dva kontinuirana fragmenta. *Povezivanje koje doprinosi temi* je peti pokazatelj. Šesti pokazatelj je *prekidanje granica koje zavisi od fragmenta* i uključuje upotrebu malog otvorenog kvadrata koji je izvan zatvorenog okvira. *Prekidanje granica koje ne zavisi od fragmenta* obuhvaćeno je sedmim pokazateljem. Osmi pokazatelj je *perspektiva*, dok se deveti aspekt izražavanja odnosi na *humor* kojim se vrednuje se afektivna, emocionalna i ekspresivna moć crteža. (Urban & Jellen, 1993; Maksić i Đurišić-Bojanović, 2003).

Primenjena je forma A i ostvareni bodovi koji su se kretali u rasponu od 0 do 42 odgovaraju rezultatima koji su autori testa definisali kod dece s IO.

Test je primenjen kontinuirano, ne po delovima i vremenskim pauzama. Svi ispitanici su rešavali isti test. Dobijeni podaci su skorovani, uneseni u matrice podataka i statistički obrađeni. Primenjeni su frekvencije, procenti, aritmetička sredina, standardna devijacija, izračunavanje mera varijabiliteta, značajnost razlika između aritmetičkih sredina.

Standardnom analizom pedagoške dokumentacije dobijeni su podaci o nivou intelektualnog funkcionisanja (IQ), kalendarskom uzrastu i polu ispitanika.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Poređenje aspekata kreativnih sposobnosti kod dece s LIO u odnosu na pol prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1 – Značajnost razlika u aspektima kreativnosti između dečaka i devojčica

Pol		N	AS	SD	F	p
Nastavljanje	M	32	4,28	1,55	0,555	0,459
	Ž	28	4,36	1,31		
Popunjavanje, dopunjavanje	M	32	4,03	1,60	0,124	0,726
	Ž	28	4,21	1,55		
Novi elementi	M	32	3,50	2,46	1,046	0,311
	Ž	28	3,29	2,21		
Povezivanje pomoću linija	M	32	1,32	2,64	11,874	0,001
	Ž	28	2,38	1,83		
Povezivanje koje doprinosi temi	M	32	2,56	2,72	0,077	0,783
	Ž	28	2,29	2,65		
Prekidanje granica koje zavisi od fragmenta	M	32	1,16	2,16	1,149	0,288
	Ž	28	1,61	2,39		
Prekidanje granica koje ne zavisi od fragmenta	M	32	0,75	1,67	13,481	0,001
	Ž	28	1,79	2,63		
Perspektiva	M	32	1,34	2,24	3,470	0,068
	Ž	28	0,89	1,71		
Humor	M	32	1,13	1,43	0,009	0,923
	Ž	28	1,46	1,48		

Interpretacija postignutih rezultata u praćenju faktora kreativnost dečaka i devojčica pokazuje da su devojčice postigle bolje rezultate pri proceni aspekta kreativnosti koji se odnosi na povezivanje pomoću linija i fleksibilnosti (prekidanja granica koje ne zavise od fragmenta). Statističkom obradom podataka dobijena je statistički značajnu razliku između dečaka i devojčica pri proceni ova dva aspekta kreativnosti.

DISKUSIJA SA ZAKLJUČKOM

Praćenje pokazatelja kreativnosti kod dece s LIO pokazuje da su dva pokazatelja zavisna od pola ispitanika. Pokazatelj kreativnosti koji se odnosi na prekidanje granica koje ne zavisi od fragmenata kategorisan je kao *fleksibilnost*, dok je povezivanje pomoću linija definisano kao *novina* (Maksić, Đurišić-Bojanović, 2003).

Dobijeni rezultati ukazuju na statistički značajnu razliku u korist devojčica pri proceni *fleksibilnosti* i *novine*. Slična istraživanja podržavaju naše rezultate i ukazuju da su devojčice uspešnije pri proceni umetničke fleksibilnosti, koja se odražava kroz prilagođavanje vizuelnim sredstvima i rešavanje umetničkih problema na neobične načine (Herzog, 2008; Herzog, Duh, 2011). Statistička razlika ($p = 0,001$) u korist devojčica pri proceni *novine* dozvoljava nam da pretpostavimo da devojčice imaju inovativne ideje i umetničku originalnost.

Značajna povezanost kreativnosti i pola, u korist ženskih ispitanika, potvrđena je i u drugim istraživanjima u kojima se ukazuju da su devojčice pokazale bolje rezultate pri otkrivanju novih puteva u potrazi za umetničkim rešenjima. Devojčice su tokom rešavanja zadatka bile tiše i više koncentrisane na instrukcije u odnosu na dečake. Ovakvi nalazi se interpretiraju kao pokazatelji da su devojčice pokazale bolje rezultate na zadacima u kojima se traži otvorenost za različite informacije, osećajnost i originalnost (Herzog, Duh, 2011).

Ograničenja ovako koncipiranog istraživanja ogledaju se u činjenici da je neophodno korišćenje većeg broja različitih testova za procenu kreativnosti kako bi se decidnije uvidele polne preferencije. Poznata je činjenica da postoji statistički značajna povezanost između kreativnosti i vrste sposobnosti koja je dominantna na testu (Limont, 2007). U našem istraživanju devojčice su pokazale značajnije rezultate na dva pokazatelja kreativnog mišljenja koje je procenjeno crtanjem, rezultati bi verovatno bili drugačiji kada bi se procenjivao kreativni potencijal testom koji ima drugačije metrijske karakteristike.

LITERATURA

1. Arar, Lj., & Rački, Ž. (2003). Priroda kreativnosti. *Psihološke teme*, 12, 3-22.
2. Arbutina, Lj. (2011). *Kreativne sposobnosti i nastava likovne kulture kod dece s lakom intelektualnom ometenošću*, Master rad, FASPER.
3. Eysenck, J. (1997). Creativity and personality. In M. Runco (Eds.), *The Creativity Research Handbook: (1)*. Creskill, J. Hampton Press.
4. Freeman, J. (1995). Conflicts in creativity. *European Journal for High Ability*, 6 (2), 188-200.
5. Gurđijev, I. (2004). *Život je stvaran samo kada jesam*, Beograd: Esoteria.
6. Herzog, J. (2008). Porazdelitev likovnostvarjalnih sposobnosti med osnovnošolci. *Revija za elementarno izobraževanje*, 1 (3-4), 87-94.
7. Herzog, J., & Duh, M. (2011). Artistic and creative achievements of Primary school students with regard to Gender and stratum. *Metodički obzori*, 6 (1), 37-48.
8. Holling, H., & Kuhn, T. (2008). Does intellectual giftedness affect the factor structure of divergent thinking? *Psychology Science Quarterly*, 50, 283-294.
9. Koludrović, M., & Reić – Ercegovac, I. (2010). Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi. *Odgojne znanosti*, 12 (2), 427-439.
10. Limont, W. (2007). Relationship between specific giftedness and creative abilities. Poster. 17th Biennial Conference of the World Council for Gifted and Talented Children, University of Warwick, England, August 5-10.
11. Maksić, S., & Đurišić-Bojanović, M. (2003). Merenje kreativnosti pomoću testova. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 35, 45-62.
12. Maksić, S., Đurišić-Bojanović, M. (2004). Kreativnost, znanje i školski uspeh. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 36, 85-105.
13. Maksić, S., & Tenjović, L. (2008). Povezanost interesovanja i verbalna fluentnost kod učenika osnovne škole. *Psihologija*, 41 (3), 311-325.
14. Ozmec, S. (1987). *Odgoj kreativnosti*. Varaždin: Općinski Savez društava "Naša djeca".
15. Sternberg, J. (1996). *Cognitive psychology*. Fort Worth: Harcourt Brace & Company.
16. Urban, K. & Jellen, H. (1993). *Test for creative thinking-drawing production (TCT-DP), Manual*. Hanover: University of Hanover.

CREATIVE POTENTIAL IN CHILDREN WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY ACCORDING TO GENDER

Mirjana Japundža-Milisavljević, Aleksandra Đurić-Zdravković,
Branislav Brojčin

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Domestic and foreign authors agree that if children with mild intellectual disability are adequately stimulated then they express the same level of creativity as typically developing children. The main aim of this paper is to examine the relation between creative potential and gender in children with mild intellectual disability.

The sample consisted of 60 children with mild intellectual disability of both genders, aged between 8 and 16, with no neurological and combined disorders. The Test for Creative Thinking Drawing Production was used to assess creativity in children with mild intellectual disability.

The obtained results indicate a statistically significant difference to the advantage of girls, when assessing to creativity criteria (flexibility and innovation).

Key words: creative potential, children with mild intellectual disability